

JOAN VALLS I JORDÀ, ALGUNS ANYS DESPRÉS

Ricard Bañó

IA FA ALGUNS ANYS QUE, MALAURADAMENT, JOAN Valls ha mort físicament; però el seu record m'ha posat en contacte amb una persona de la que ja no en sabia res des de feia molt de temps, i aquest amic m'ha pregat, a finals del mil·lenni, que escriga algunes ratlles sobre les vivències que jo tinc, encara i per sempre, d'ell. Gràcies a aquest prec m'he tornat a posar en contacte amb ell. L'estimat Lluís Alpera –alguna volta haurem de tornar a parlar de tots aquells que al sud de La Carrasqueta mantenen encesa la flama de la nostra cultura catalana– és qui m'ha fet la petició, a la que jo no puc negar-me. I no puc perquè vaig conèixer en Valls, el vaig tractar, vaig ser amic seu i, en certa manera, he estat el seu substituït al front de l' Arxiu Municipal d'Alcoi.

En vida de Franco jo havia sentit parlar d'ell, sabia qui era, coneixia la seua obra per la premsa -encara no havia llegit res seu- i pels sainets festers, i era conscient de la seua lluita per la nostra cultura. El primer en aquesta tasca ho havia estat -i parle d'una manera militant- Jordi Valor i Serra, gran amic seu i que ha caigut en una mena d'oblit a totes llums immerescut. I aquesta "primacia" és deu a que Jordi era més gran que el nostre poeta.

Joan Valls i Jordà va nàixer el mateix dia que jo -un primer de maig- encara que, molt abans, concretament el 1917. Mira que vindre al món el dia de la festa dels treballadors l'any de la primera vaga general a tot el territori espanyol, i que a Alcoi va tindre un ample ressò per part del proletariat local. De la segona vaga general, l'any 1934, em comptava que anant pel carrer El Tap a sa casa del proper carrer de sant Francesc, va vore vindre cap a ell un guàrdia civil a cavall que es dirigia a sant Nicolau

Homenatge de la ciutat d'Alcoi a Joan Valls el 1975. D'esquerra a dreta, Jordi Valor, Vicente Ramos, Emili Beüt, Manuel Sanchis Guarner, el Regidor de Cultura, Joan Valls i Jordi Silvestre, l'Alcalde aleshores.

per pujar vers El Partidor, on estava situat el sindicat anarquista, majoritari entre la classe obrera alcoiana. De sobte, des d' un balcó un cossi va ser llançat al representant de l'ordre públic amb no molt bones intencions. Cau el genet a terra i en Valls sense gosar moure's. S'aixeca el guàrdia i dirigint-se al xiquet li diu: "Niño, vete pa tu casa". El "niño" no va esperar a que li ho digueren per segona volta i va marxar tot esperitat. Anys després quan m' ho narrava, ja més calmat, m' assegurava: "En ma vida vaig passar més por, ni en els bombardeigs". Això sí, acabava la contaralla afirmant tot orgullós: "Mai no van saber qui havia llançat l'objecte". Ell havia vist a una dona realitzar l' acte.

I per què conte jo tot açò? En Valls és un homenot per la seua obra literària, no per ser un historiador. En la seua àmplia bibliografia sols n'hi ha una dedicada a l'assaig històric: la biografia del músic Gonçal Barrachina, de la que no estava massa satisfet. Mai més va voler dedicar-li temps a aquest gènere, encara que els últims anys de la seua vida escrivia al periòdic local *Ciudad* una columna anomenada "Alcoy hace 50 años". Però és que jo sí que sóc historiador -perdó per la vanitat-, i practicava amb ell allò que ara s'anomena "història oral". I mira que li deia voltes que escriguera les seues memòries. Tenia una memòria fabulosa i sabia gran quantitat d'anècdotes sobre Alcoi i la seua gent que en no fer-me cas s'han perdut per sempre. Narracions que ajuden a comprendre la societat d'una ciutat industrial al llarg del segle XX. Jo el que més recorde d' ell són aquestes petites xafarderies que tant m'han ajudat i m'ajuden a ficar-me dins de la ideologia d'unes gents anònimes que són les meues.

Joan Valls i Jordà va vore nàixer la seua consciència nacional després de la guerra civil. Abans, ja ho he dit, sols Jordi Valor i Serra en tenia, llevat d'algun mossén que escrivia en valencià una mena de poesia bucòlica i reaccionària. I nomene a en Jordi perquè encara que hi havia d'altres també participes d' aquest valencianisme no polític i gens reivindicatiu, poc els va durar i acabant alguns d' ells en el feixisme. Sols Jordi durant la República va tractar de convèncer a nivell d'Alcoi que la llengua valenciana es devia el respecte i la protecció de la que careixia. A punt va estar d'aconseguir que l'alcalde republicà Evaristo Botella Asensi penjara la senyera -lògicament amb el blau- al balcó de l' Ajuntament. Però "el senyor Evaristo", que res feia sense consultar amb el seu germà, el futur ministre Juan Botella Assentis, va consultar amb aquest i la seua resposta va ser molt aclaridora de la mentalitat d'aquella gent republicana, laica, maçona, demagoga i, en el fons, reaccionària; "dis-li a Valor que es deixe estar d'anacronismes". Per suposat la senyera no va ser penjada al balcó; ho va ser en 1978 i pel mateix Jordi Valor i Serra.

Vaig conèixer en Valls en un lloc que serà després per a mi una segona casa: l'Arxiu Municipal d'Alcoi situat aleshores a les golfes de l'Ajuntament. Seria per l'any 1977, i vaig anar-hi enviat per un familiar meu que estava estudiant història a la universitat de València i volia que li esbrinara unes notícies sobre El Petrolio. Vaig ser-hi pocs dies però l'ambient em va captivar; tenia a la meua dreta uns volums que al lloc de la seua coberta es llegia: "Año 1310", "Año 1313", etc. Algun dia els podré jo escorcollar i estudiar? Gràcies a les facilitats d'en Valls ho vaig aconseguir més tard. Cal dir que aleshores l'arxiu no estava gens organitzat però en Valls sabia on eren tots els documents, els tenies a la vista molts d'ells; sols havies de demanar-los i Joan te'ls facilitava, no sense que abans et preguntara la finalitat de la teua petició, aconseguint ser a voltes punyent si no veia clar la finalitat amb que li'ls demanaven, i s'excusava en què no volia que l'arxiu fóra un lloc per passar el temps.

Jo vaig aprendre paleografia a l'arxiu municipal d'Alcoi; en aquest aspecte sóc un autodidacta. Quin remei! La meua professora de la universitat rares voltes ens mostrava un text en català medieval per a transcriure'l. Així era la universitat del postfranquisme. A en Valls li vaig ensenyar a transcriure algunes paraules i li va fer molta gràcia que un dels justícies d'Alcoi al segle XIV s'anomenara com ell. Recorde que de les primeres paraules que va voler que li mostrés era la grafia "Alcoy". Eren els temps en que la polèmica sobre la manera d'escriure el nom de la nostra ciutat era al carrer. Certa decepció es va emportar quan va vore que pràcticament sempre els escriptors medievals empraven "Alcoy" per "Alcoi".

De tota manera el meu primer contacte amb ell no va ser, per culpa meua, gens encisador. M'explique. Com ja he dit, els dies en que tenia vacances a la universitat em deixava caure per l'arxiu per estudiar el seu ric fons medieval. L'assiduitat i la soledat en la que en Valls passava la major part del dia va fer nàixer un petit contacte i intercanvi d'opinions. Inclús em va regalar un llibre seu de poesia, "Toia d'ofrenes", perquè el llegira i li donara la meua opinió. Mai no ho vaig fer. No sóc molt amant de la poesia i no volia donar-li el meu parèixer basat en una mentida.

Per les vesprades solia anar a la Biblioteca Municipal del carrer Casablanca, i assabentat d'açò, en Valls em va demanar que mirara el nombre de llibre que d'ell hi havia. Així ho vaig fer, però no sé de quina manera ho faria què no en vaig vore cap. A l'endemà li ho dic i l'empipada va ser monumental. Vaig tornar jo a València i em vaig oblidar de l'assumpte, però un altre dia que vaig poder anar a l'arxiu en Valls em va pegar el "bonegó" més gran de la meua vida, i davant de Jordi Valor. Re-

sulta que van vindre uns coneguts seus catalans a Alcoi i els va portar a la Biblioteca Municipal per tal de mostrar-los la injustícia de què la seua obra no estiguera als seus fons. Però resulta que sí que hi havia llibres seus, i molts. La vergonya que va passar, em comptava després, va ser de les que marquen època. No sabia com excusar-se. I va aprofitar l'avinentesa de tindre'm davant per a dir-m'ho. Joan Valls i Jordà quan volia aconseguia ser molt dur. Jo no sabia on amagar-me. Jordi Valor en vore la meua situació tractava de justificar-me; jo no més feia que excusar-me reconeixent la meua culpa. Per fi van acabar les acusacions i vaig poder, sense aconseguir-ho, començar la meua tasca investigadora tot i esperant el moment de marxar i no tornar-hi més. De fet, vaig estar alguns mesos sense acostar-me a l'arxiu. Però no trobava explicació, encara no la trobe, a la meua errada.

Tanmateix el cuquet de la investigació havia calat molt dins de mi, i armant-me de valor vaig tornar a l'arxiu. Em vaig presentar com si fóra la primera volta que hi anava. En Valls també es va comportar així, encara que molt de temps després va fer esment d'eixe dia i va admetre que em va reconèixer de seguida i, en un altre moment posterior, es va disculpar per la duresa amb què em va tractar; jo li vaig respondre que reconeixia la meua culpa i comprenia la seua postura. I no se'n parle més. Aquesta tercera visita a l'arxiu va servir per a fomentar un veritable amistat que també va estendre a Jordi Valor i Serra. En alguns cercles blaveros se'ns coneixia per l'apel·latiu dels "catalanistes de l'arxiu". Jordi Valor estava molt guerrer, no parava d'enviar cartes al periòdic "Ciudad" remarcant la unitat de la nostra llengua i denunciant la persecució a la que havia estat sotmesa. Joan Valls i Jordà continuava rebent homenatges i aconseguint premis amb la seua obra poètica. L'arribada de la democràcia va servir per a realçar la seua figura. El Club d' Amics de la UNESCO li va retre un homenatge i juntament amb l' Ajuntament li van erigir un bust, obra del president del Club Ismael Bleda, a la placeta El Fossar davant la casa on vivia amb la seua dona i la seua sogra. Actualment tots els primers de maig, aniversari d' en Valls, es fa un petit homenatge a la seua figura en aquest mateix lloc.

També vaig ser testimoni d'excepció quan la Diputació d' Alacant després d' haver-li-ho promès, es va fer enrere en la publicació de les seues obres completes. El senyoret Vicente Ramos, en certa manera durant el franquisme protector de la nostra llengua, es va convertir en furibund anticatalanista i secessionista, culpable, juntament amb algun altre que caldrà denunciar algun dia, de la no edició aleshores del llibre; la qual cosa va provocar una gran polseguera en els ambients polítics i culturals

de l'època. Finalment, l'obra va poder ser publicada i en Valls em va regalar els originals que ell va enviar a la impremta.

Joan Valls i Jordà sempre ha reconegut que va ser el seu contacte amb Carles Salvador el que li va fer obrir els ulls sobre la realitat lingüística del seu poble. Prova de tot açò va ser la publicació de la *Cançó de Mariola* pels anys 40, que van tindre una bona acceptació de crítica i de lectors, fins al punt que hui en dia és pràcticament impossible de trobar un exemplar d'aquesta primera edició. I he de reconèixer que la *Cançó de Mariola* és l'obra d'en Valls que més m'agrada. La facilitat del llenguatge, la senzillesa del vers i, sobretot, el tractar un tema que per a mi és molt car -el de la Mariola- són els responsables d'aquesta predilecció. Pense que ningú ha retratat millor l'ambient de la pagesia muntanyenca alcoiana; en les meues freqüents visites i passejos per la zona, no puc evitar -no vull evitar- el recitar alguns dels versos de l'obra. M'amare més del paisatge que m'envolta. Sóc un sentimental i enyore el temps que lloa la *Cançó de Mariola*.

Alguna volta, i mentre estava investigant algun succés del passat medieval d'Alcoi, alçava la vista i el mirava llarga estona sense que ell se n'adonés. Per què ho feia? Pense que sóc una persona que per "defecte" de formació històrica sóc conscient de la importància que té el moment en què un viu a cada moment. Sabia que algun dia, en morir ell, anava a poder dir "jo l'he conegut", com si diguera "jo vaig ser-hi" en referir-me a un esdeveniment històric molt important. És un costum que encara practique en persones, esdeveniments i monuments.

Al principi del treball he parlat de que vaig ser el substitut de en Valls al front de l'Arxiu Municipal. I, en efecte, així ha estat. Quan es va jubilar -ja en parlarem-, l'alcalde Sanus em va pregar que estiguera jo al front d'ell per tal d'evitar un tancament de l'arxiu i considerant que jo havia passat moltes hores en aquelles golfes pensava que era la persona adequada. Pensament que el director d'aleshores no va compartir. Sols vaig ser-hi dos dies. Després de molts sense apareixer-hi, el cuquet -altra volta- em va fer tornar. Va marxar -no d'una manera molt gloriosa- el director i, temps després, l'alcalde Sanus em va tornar a demanar que em fera càrrec de l'arxiu -ara en l'antic Banc d'Espanya-, però aquesta volta de director. El primer que faig aleshores és anar a les golfes de l'Ajuntament -on estava l'antic arxiu- i, mentalment, recordar les voltes que en Valls m'havia dit que li agradaria molt passar-me el "testimoni". S'havia acomplit el seu desig, però ja no era entre nosaltres.

Part de l'antic arxiu, precisament on estava Valls i es col·locàvem els investigadors -molt pocs- és ara el Departament d'Informàtica de

l'Ajuntament d'Alcoi i cada volta que hi vaig no puc sostrarem a la idea que s'ha fet un sacrilegi: no han respectat el "sanctasantum" que en Valls havia creat a l'arxiu. Ja no queda res d'aquell ambient. Per suposat que és tracta d'un pensament romàntic meu, basat en l' admiració al poeta i que, lògicament, no pot ser pres en compte.

Però no sols era en Valls un "arquitecte" del llenguatge, un "preciosista" del català. El seu domini del castellà també era notable; no debades per les vesprades era corrector de l'editorial Marfil. I açò ho dic per a "aviso de navegantes", per a tots aquells que acusen, ens acusen, de què menysprem la llengua de Cervantes. I caldria dir el mateix que va afirmar Unamuno davant d' uns descerebrats en Salamanca al principi de la guerra: "nosotros que no somos castellanos, que no tenemos el castellano como lengua madre, os tenemos que enseñar el castellano a vosotros que sí sois castellanos y tenéis esa lengua como materna y la desconocéis ". I quina veritat, quin mal ús fan del castellà els enemics del valencià, aquells que reduïxen, a voltes ni això, la nostra llengua a l'àmbit familiar. "La lengua catalana no ha escrito ningún libro de química" va dir Adolfo Suárez en els seus temps de cap de govern. Quina ignorància! Doncs l'han nomenat "doctor honoris causa" de varies universitats. La "burrera" encara cotitza molt alt.

Tinc en gran estima una foto d'en Valls feta per Quico Carbonell el mateix 30 d'abril del 1982, el darrer dia del poeta com a funcionari de l'Ajuntament. Ja començava a estar malalt però encara resistiria alguns anys, i eixa foto -adjuntada al present treball - és al mateix temps un dels retrets que més em faig. He deixat de ser director de l' Arxiu Municipal sense haver penjat en lloc preferent una fotografia de Joan Valls i Jordà, molts anys al front del mateix. La fredor de l'actual edifici no m'animava a fer-ho; ara ho lamente.

I, per acabar, voldria a referir-me si en Valls ha tingut la consideració que es mereixia. Pense que sí. D'homenatges en va rebre molts; i de molts llocs. Premis també em va tindre bastants. Té un carrer dedicat a la seua persona a l'Eixample, una via important i que ell va conèixer en vida. Hi ha una associació cultural que porta el seu nom i periòdicament -per exemple, el primers de maig- la seua figura és recordada. La seua obra consta als llibres de literatura catalana. L'amic Adrián Miró ha publicat una biografia seua encara en vida d'en Valls. Afortunadament Joan Valls i Jordà n'és una excepció al nostre País Valencià. El reconeixement dels seus li ha vingut en vida, a l'hora de la seua mort i posteriorment. Que mai ens falte el seu exemple.

Pense en la solitud seua davant la brega per la defensa de cultura cata-

lana a aquestes terres valencianes. La mateixa de Jordi Valor i Serra al seu temps. Ara el panorama literari ha canviat quelcom. A nivell local són diverses les persones que cultiven -no m'agrada massa l'expressió- la literatura en la nostra llengua. Més que en temps d'en Valls però no els que seria recomanable. De tota manera la tasca de Joan Valls i Jordà, alcoià d'origen patern murer, escriptor, músic, demòcrata (una volta a la presó -prop d'un any- i altra a comisaria), i nacionalista no ha sigut en va.